

Не забудьте про сад

Любов Кисельова

Військовим, які віддали своє життя за Україну присвячується.

Туман стелився низько, чіплявся за посічені осколками стовбури колишньої посадки. Земля була мокра, холодна. Від одягу тягнуло соляркою, димом і ще чимось металевим — тим запахом, який після кількох місяців на війні вже перестаєш помічати.

Хлопці сиділи в окопній ніші біля бляшаного "окопника". Вогонь ледь жеврів, більше димів, ніж грів. Над ним парували кружки з окропом.

До обіду мали вирушати на зачистку. Село було напіврозбите, витягнуте вздовж річища. Останні три дні там ловили диверсійну групу, яка щоночі десь вискакувала, стріляла і знову розчинялася по хатах та підвалах.

— Головне — по центральній не сунути, — сказав хтось із темряви.

Андрій здригнувся й мало не хлюпнув окропом собі на руку.

— Ти, зараза...

— Чого ти? — засміявся Микола.

Він стояв біля входу в бліндаж, ніби тільки-но зайшов із туману. Андрій помітив, що від нього не йшло жодного звуку — ані шурхоту розвантаження, ані стукоту берців по землі. Тільки ледь помітний запах чогось солодкого, який тут, посеред розбитих хат, був дуже дивний.

— О, явився! — Семен посунувся на ящику. — Ми вже думали, ти з третьою групою одружився.

— Не дочекаєшся.

— А де пропадав?

— Там.

— Дякую, дуже змістовно.

На ньому був той самий піксель, трохи потертий на ліктях. Микола у ньому ще під Бахмутом ходив, і хлопці тоді двічі зашивали йому рукав — один раз Семен, другий раз Андрій.

— Пам'ятаєш, як під Бахмутом ти його в підвалі зашивав? — раптом сказав Андрій, дивлячись на лікоть Миколи. — У тебе руки ще тряслися від прильоту, ти нитку в голку десять хвилин вставляв.

— То не від прильоту, — відрізав Микола, не змінюючи виразу обличчя. — То від твого "філігранного" ліхтарика, який ти в очі мені світив.

Семен засміявся, похитуючи головою:

— Та він тоді намагався зшити тебе так, ніби викрійку для костюма робив. Микола, ти ж пам'ятаєш, як нас тоді на "дев'ятці" накрило? Ми тиждень потім з того підвалу не

вилазили. Ти тоді ще казав, що як виживемо, то відкриємо ательє з ремонту одягу для штурмовиків.

— Казав, — Микола глянув у бік виходу, де туман ставав ще густішим. — Але в ательє треба було ще й каву подавати. Пам'ятаєш, яку каву Семен варив? Із залишків паленого зерна і засохлих жуків?

— Зате була найсмачніша в секторі, — засміявся Семен, і в його голосі вчувалося тепло. — А ти, Миколо, тоді казав, що в Бахмуті навіть повітря пахне втомою. Казав, що повернешся додому — і першим ділом заснеш у садку. Під яблунею. Щоб ніякого гулу, ніякої "арти".

Микола завмер на секунду. Його пальці, що стискали кружку, здригнулися.

— Я казав? — перепитав він тихо.

— Казав, — підтвердив Андрій.

Микола сумно усміхнувся і скинув розвантаження.

— Сало є?

— Ага. Зараз. Тобі з хлібом? Може цибульки?

— Не треба.

— Що значить "не треба"? — Семен образився. — Ти вже другий місяць від мого сала тікаєш. Я його скоро сам з'їм.

— От і буде тобі щастя.

Семен витягнув із пакета шматок сала. — Дивись, яке.

Микола глянув. — Старе.

— Воно не старе. Воно витримане.

— Як ти?

— Я молодий, — серйозно відповів Семен.

Андрій засміявся. Микола теж. Потім узяв шматочок хліба, але сала так і не торкнувся. Посидів, потримав хліб у пальцях і поклав назад.

— Щось ти сьогодні тихий, — сказав Андрій.

— Та я завжди тихий.

— Ага. Особливо коли починаєш розказувати одну історію тричі.

— Це не я. Це Семен старий.

— Я все чую, — буркнув Семен.

На кілька секунд стало тихо. Звідкись із двору долинув короткий гавкіт. Микола повернув голову.

— А де наш генерал?

— Який?

— Рудий.

— А-а, цей, — Семен махнув рукою. — Спить, мабуть.

— Він уже другий день спить.

— Бо розумний.

Тиждень тому до них прибився худий рудий пес. Хлопці спочатку проганяли його — боялися, що набіжить у найгірший момент або потягне за собою когось із місцевих.

Але пес чомусь не йшов. Ночами тулився до ящиків, удень крутився біля хлопців.

Одного разу Семен заснув на чергуванні, і пес, замість того щоб подати сигнал, заліз йому просто на ноги.

— Він мене грів, — виправдовувався Семен потім.

— Ти потім на ньому спав, — сказав Андрій.

— То взаємний обмін теплом.

Микола тоді сміявся так, що аж за живіт тримався.

Тепер він запитав: — Ви його хоч годуєте?

— А хто ж його не годує? — сказав Андрій.

— Семен.

— Я йому дав ковбасу.

— Ти її сам з'їв.

— Я перевіряв, чи не отруєна.

Микола похитав головою.

— Йолоп.

— Дякую.

— Пам'ятаєш, як під Бахмутом, коли ми з "нуля" виходили, Семен тягнув на собі не автомат, а ящик зі снарядами, бо "школа лишати"? А за нами теж пес ув'язався. Такий в чорних плямах, на мисливського пса схожий, худий, весь посічений.

— То не снаряди були, то був БК, — ображено відгукнувся Семен. — А ти тоді казав, що ми йдемо в тумані, як сліпі кошенята.

— Казав, — Микола кивнув. — Бо ми тоді реально йшли по мапі, яку в штабі на коліні малювали. Ти тоді ще розвернув мене за плече, пам'ятаєш? Сказав, що там розтяжки на кожному кроці. І ми пішли через руїни, де навіть собаки боялися бігати.

Андрій завмер.

— А я тоді ще спитав, звідки ти знаєш, що там безпечніше, — тихо додав Андрій.

— А ти відповів, — продовжив Семен, ніби підхоплюючи забуту пісню, — що просто відчуваєш, де земля "втомилася" від металу. Пам'ятаєш? Ти тоді казав, що треба слухати, як вітер гуляє між руїнами.

Микола на мить закрив очі. Його обличчя в напівтемряві бліндажа стало зовсім іншим — спокійним, майже відстороненим.

— Земля пам'ятає, — сказав він тихо.

Настала пауза. Андрій глянув на рудого пса, що спав біля входу.

— Так що там з тим собакою? — запитав він, кивнувши на сплячого. — Той, бахмутський?

— Той пес потім до дівчат попав, госпітальєрів, — відповів Семен, жуючи шматок сала з цибулею. Він примружився, ніби згадуючи щось приємне. — Ти б його зараз побачив: гарний, товстий. Він так з ними і залишився. Наче знав, де його місце.— Семен щиро засміявся.

Микола сидів навпроти, тримаючи кружку обома руками. Пальці в нього були білі від холоду. Андрій помітив це, але нічого не сказав.

За кілька хвилин Микола поставив кружку.

— Слухайте сюди. Тон у нього змінився. — Командир посилає вас через центральну дорогу до церкви. Не йдіть.

Семен перестав усміхатися.

— Чого?

— Там чисто тільки на карті. Попідвалини закинули "грибками". Крупняк пристріляний. Вийдете на дорогу — вони вас знімуть.

— Звідки знаєш?

Микола глянув на Андрія.

— Знаю.

Андрій знав цей погляд. Якщо Микола казав "знаю", значить, не треба було витягувати з нього подробиці.

— А як заходити?

— Через старий сад. За школою паркан повалений. За ним дренажна канава. Вона йде майже до крайньої хати.

— Там же болото.

— Болото. Але по краю пройти можна. Низом. Слід у слід.

— А якщо вони там сидять?

— Не сидять.

— Звідки така впевненість?

— Бо якби сиділи, я б вам не радив.

Семен подивився на Андрія.

— От люблю я його за цю логіку.

— Ти краще мовчи, — сказав Микола. — Ти вчора вночі свій автомат пів години шукав.

— Він був підо мною.

— Саме це мене й лякає.

Андрій усміхнувся, але погляд не відводив від Миколи.

— Ти з нами підеш?

Микола на мить замовк.

— Ні.

— Чого?

— Є справи.

— Які ще справи?

— Андрію, ти коли-небудь можеш просто послухати?

— Ні.

— От бачиш.

Микола встав. Забрав розвантаження, поправив ремінь. Потім ніби щось згадав і повернувся до Семена.

— І песика свого не забудь.

— Він не мій.

— Ага.

— Серйозно.

— Ага.

Микола поплескав Семена по плечу.

— Годуй його, герой.

— Сам годуй.

— Я завтра прийду, перевірю.

Семен пирхнув.

— Дивись мені.

Микола вже збирався виходити, але Андрій раптом покликав: — Миколо.

Той обернувся. — Що?

Андрій хотів щось сказати, але сам не знав що.

— Та нічого.

— Ну й добре.

Микола ще раз усміхнувся. — Не забудьте про садок. І вийшов.

Андрій чув його кроки ще кілька секунд. Потім вони стихли.

...Операція почалася через кілька годин. Андрій повів групу не центральною дорогою, а старим садом. Гілки чіплялися за каски, мокре листя лізло за комір. Дренажна канава справді була — вузька, наполовину засипана землею, з водою по щиколотки. І вони пройшли. Микола не помилився. Зайшли з боку, якого противник, схоже, взагалі не чекав. Першу позицію взяли тихо. Потім уже довелося попрацювати, але все склалося швидко. Без загиблих. Без поранених. Коли все стихло, Андрій ще довго не міг повірити, що вони справді пройшли.

Увечері хлопці зібралися біля зруйнованого двору. Поставили на маленький газовий балончик казанок. Хтось знайшов чай.

Семен сидів на землі й годував рудого пса.

— Ти дивись, — сказав він. — Вже знову тут.

— А де йому бути? — відповів Андрій.

Пес ткнувся мордою Семену в долоню.

— От бачиш. Людина.

— Собака.

— Та яка різниця?

Андрій відкрив рот, щоб відповісти, але раптом подивився в бік дороги.

— Слухайте... А де Микола?

Семен підняв голову.

— А справді.

— Він же казав, що прийде.

— Куди?

— Сюди.

Семен озирнувся.

— Миколо!

Ніхто не відповів.

— Може, з другою групою, — сказав він.

— Він казав, що буде.

Андрій уже підвівся. У цей момент із підвалу вийшов командир взводу — Батя.

Він був брудний, втомлений. На рукаві засохла темна смуга. Сів на перевернутий ящик і мовчки подивився на казанок.

— Батя, — сказав Андрій. — Микола де?

Командир не відповів.

— Корнієнко, — уточнив Семен. — З другої групи.

Батя повільно підняв голову.

— Він сьогодні до нас заходив.

Батя дивився на них кілька секунд.

— Сьогодні?

— Ну так.

— Коли?

— Вранці.

Семен насупився.

— Та перед виходом. Сидів тут. Сало ще не хотів їсти.

Батя перевів погляд із нього на Андрія.

— Ви точно про Миколу?

— А про кого ще?

Командир потер долонею обличчя.

— Хлопці... І замовк.

Андрій чомусь подумав, що зараз Батя скаже про якусь помилку. Що Микола десь на іншій позиції. Що вони переплутали час. Що його забрали на завдання. Будь-що. Тільки не те, що сказав Батя.

— Миколу вбило вчора.

У Андрія раптом ослабли ноги. Він оперся рукою на край ящика, щоб не сісти просто на землю.

Семен перестав гладити пса.

— Кого?

— Миколу.

— Та ні.

— Снайпер. Коли повертався з поста спостереження. Метрів за двісті звідси.

Андрій дивився на командира.

— Ти що, жартуєш?

Батя навіть не ворухнувся.

— Тіло тільки сьогодні опівдні витягли. До того міномети не давали підійти.

Ніхто не сказав нічого.

Рудий пес підвів голову й тихо скавкнув.

Семен машинально погладив його по шиї.

— А похоронка?

— Піде рідним.

— Ні, — сказав Семен.

Це було єдине слово. Він сказав його так, ніби міг цим щось виправити. Андрій стояв.

Йому раптом дуже захотілося вийти звідти. Не бігти, не ховатися. Просто вийти на кілька метрів, де не буде цих людей, їхніх поглядів, казанка, собаки. Він зробив крок. Потім зупинився.

— А кружка?

Семен подивився на нього.

— Що?

— Кружка Миколи.

Андрій сам не зрозумів, чому саме це спитав.

— Він із неї пив.

Батя мовчав.

Семен подивився на кружки біля вогню.

— Оця?

Андрій кивнув.

Семен узяв її, подивився всередину й поставив назад.

— Я її не мив.

Андрій хотів заплакати. Але не зміг. Він дивився на ту кружку й намагався пригадати, як Микола сьогодні сидів навпроти. Чи справді він торкався її губами? Чи тільки тримав у руках? Чи Андрій сам зараз щось домальовує? І ще чомусь згадав, як Микола сказав: "Завтра прийду, перевірю". Семен теж, здається, про це подумав. Він опустив голову.

— Казав же, що прийде, — пробурмотів він.

Ніхто йому не відповів.

Пізніше, коли всі розійшлися по своїх місцях, Андрій знову розгорнув карту. На ній олівцем був прокреслений маршрут через старий сад. Лінія йшла від школи, спускалася до канави й далі виводила просто до крайньої хати.

Андрій провів по ній пальцем. Він добре пам'ятав, як Микола сидів навпроти й показував їм цей шлях. Пам'ятав, як Семен сперечався про болото, і як Микола, виходячи, поправив рукав на тому самому місці, яке вони колись зашивали під Бахмутом.

А от коли саме з'явився олівець на карті, Андрій пригадати не міг.

Він довго дивився на прокреслену лінію. Потім узяв кружку, з якої пив Микола, і поставив її поруч із картою. Його ніздрі раптом вловили той самий ледь помітний солодкуватий запах, що стояв у бліндажі, коли Микола прийшов. Андрій різко вдихнув.

Ладан.

На вулиці гавкнув рудий пес. Андрій підняв голову. На мить йому здалося, що за дверима хтось стоїть. Він навіть почув знайоме: — Ну що, Андрюха, пройшли?

Андрій різко обернувся. Нікого. Тільки туман сунувся між розбитими хатами.

Він ще довго не відводив погляду від дверей. Потім знову подивився на карту. На сад. На тонку олівцеву лінію, що вивела їх із пекла.

Узяв кружку в руки, відчув під пальцями звичне тепло і на мить завмер.

І тихо сказав: — Дякую.

01.08.2026